

T.B.İBRAHİMOVA*magistrant***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti**

(Bakı şəh., Ü.Hacıbəyov küç., 68)

**BILOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASININ
PEDAQOJİ VALEOLOGİYA İLƏ ƏLAQƏLİ TƏDRİSİ**

Açar sözlər: valeologiya, biologiya, metod, təlim, fənlərarası inteqrasiya, qan xəstəlikləri, hemofiliya, QİÇS

Ключевые слова: валеология, биология, метод, обучение, междисциплинарная интеграция, болезни крови, гемофилия, СПИД.

Key words: valeology, biology, method, training, interdisciplinary integration, blood diseases, hemophilia, AIDS

Pedaqoji valeologiya təhsilalanların sağlamlığı sahəsində bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasının imkan və yollarından bəhs edir. Bu gün təhsilimiz gənc nəslin səhhətinin mövcud vəziyyətinə uyğun olaraq təhsilalanların sağlamlığının təmin olunmasına, qorunmasına və onlarda sağlam həyat tərzini mədəniyyətinin formalaşdırılmasına xidmət etməlidir. Təhsilverənlərin əksəriyyətinin təhsilalanların sağlamlıq vəziyyətinin elementar diaqnostikası, sağlamlığı məhdud olan uşaqlarla təlim-tərbiyə işinin təşkili sahəsində xüsusi bilik və bacarıqlarının olmaması təhsilin inkişafına mənfi təsir göstərir.

Müəllim kadrlarının hazırlanmasında pedaqogika və ayrı-ayrı fənlərin tədrisi metodikalarının xüsusi yeri vardır. Bu baxımdan biologiyanın tədrisi metodikasının digər metodikalarla əlaqəli tədrisi mühüm əhəmiyyət daşıyır (5, s. 30).

Biologiyanın tədrisi metodikası ilə valeoloji biliklərin fənlərarası inteqrasiyasının reallaşdırılması hər şeydən əvvəl təlim materiallarının necə seçilməsində özünü göstərir. Bu işə təlimin təşkil formalarının, metod və vasitələrinin düzgün seçilməsini tələb edir. Öyrənlərin fəaliyyətində metodiki biliklərin valeoloji problemlərlə inteqrasiyasının reallaşdırılma imkanları genişdir. Həmin imkanlar əsasında fənlər arasında əlaqə yaradıldıqda material daha asan mənimsənilir və təhsilalanların fəaliyyətində sərbəst tətbiqi mümkün olur.

Təlim öyrədən və öyrəninin fəaliyyətindən ibarət vahid bir proses olduğundan bu prosesdə müəllimin fasilitator rolu olduqca önəmlidir. Biologiyadan metodik biliklərin tədrisi prosesində valeologiya ilə fənlərarası inteqrasiyanın reallaşdırılması iki əsas əlaqə forması üzrə məntiqi və metodiki təşkil edilir.

Tələbə və magistrantların fəaliyyətində əldə etdikləri metodiki bacarıqlar valeoloji biliklərin fənlərarası inteqrasiyasının reallaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Ona görə də biologiya, metodik və valeoloji biliklər sintez edilərək təhsilalanlara çatdırılır. Onların bu inteqrativ bilik və bacarıqları mənimsəyib sərbəst tətbiq etmələrinə şərait yaradılır (6, s. 20).

Təhsil müəssisələrində təhsilalan və təhsilverən müəllim peşəsi üçün zəruri bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması hər bir ixtisasın dövlət standartının məcburi minimum tələblərindən biridir. Onların lazımi bacarıq və vərdişlərə yiyələnmələrinin əsas vasitələrindən biri tədris olunan biologiyanın tədrisi metodikasının valeologiya fənni ilə inteqrasiyada tədris edilməsidir. Bu problemə diqqətin artırılması həm ümumtəhsil, orta ixtisas və həm də ali məktəblərdə tədrisin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətlərindən biri kimi baxılmalıdır.

Biologiyanın tədrisi metodikasının valeologiya fənni ilə inteqrasiyası təhsilalanların sağlamlığında olduqca əhəmiyyətlidir. Bu əlaqələr təlimin öyrədici, inkişafedici və tərbiyəedici məqsədlərinə nail olmaqda müəllimə yaxından kömək edir. Tədrisdə fənlərarası inteqrasiya tələbələrin valeoloji biliklərə dair elmi dünyagörüşünü formalaşdırır, onun inkişafına

müsbət təsir göstərir, məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirir, elmdə formalizmi aradan qaldırır, biliyin möhkəmliyini təmin edir (4, s. 131).

Biologiyanın tədrisi metodikası fənnini tədris edən müəllimin vəzifəsi tələbələri tədrisdə idraki vasitələrlə silahlandırmaqdan, bu əlaqələrə yiyələnməyin növlərini öyrətməkdən ibarətdir. Bütün bu bilik və bacarıqların əsası ali məktəbdə, hər bir müəllimin tələbə, magistrant olduğu dövrdə qoyulmalıdır. Tədris elə qurulmalıdır ki, təhsilənlərdə sağlam həyat tərzinə dair müvafiq bacarıq və vərdişlər sistemi formalaşdırılsın.

Biologiyanın tədrisi metodikası fənninin təlimində tələbələrdə iki istiqamətdə bacarıq və vərdişlər formalaşdırılır. Birincisi fənnin daxili bazası hesabına formalaşan xüsusi metodik bacarıq və vərdişlər, ikincisi isə bir neçə fənnin bazası hesabına formalaşan tibbi, ekoloji, pedaqoji ümumi bacarıq və vərdişlərdir. Metodik biliklərin tədrisi prosesində formalaşan ümumi bacarıq və vərdişlərə ümumməntiqi, tədris axtarış-informasiya, təşkilati-idraki bacarıq vərdişləri aid edilir. Xüsusi bacarıq və vərdişlər isə fənnin daxili məzmunu əsasında formalaşır, digər fənlərə də ötürülür (2, s. 111).

Biologiyadan valeoloji biliklərin verilməsi imkanına malik mövzulardan biri 8-ci sinifdə keçilən “Qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəliklər”dir (7, s. 71). Mövzunun tədrisində şagirdlər sağlam həyat tərzinə əməl olunmasının əhəmiyyətini öyrənir. İnsanı ömür boyu narahat edən xəstəliklərin səbəbləri, əlamətləri, müalicəsi və profilaktikası ilə tanış olurlar. Həmin xəstəliklərdən qorunma qaydalarını öyrənir və onları davranışlarında nümayiş etdirirlər. Mövzunun aşağıdakı planla tədrisi şagirdlərdə valeoloji bilik və bacarıqların formalaşdırılmasını təmin edir. Mövzunun tədrisində alt standart: 3.2.1. Sağlamlığın qorunması qaydalarını izah edir.

Mövzunun tədrisində məqsəd qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəliklərdən qorunma qaydalarının izah edilməsidir.

Dərsin birinci mərhələsi olan motivasiyada müəllim lövhədə qan xəstəliklərinin adlarını yazır, bu barədə şagirdlərin fikirlərini öyrənir.

Tədqiqat sualı olaraq “Qanla yoluxan və qan xəstəliklərindən qorunma qaydalarını necə izah etmək olar?” kimi müəyyən edilir.

Lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir. Şagirdlər cədvəlin birinci və ikinci sütununu doldururlar. Bilirəm sütununda qan xəstəlikləri, qanla yoluxan infeksiya xəstəlikləri haqqında bildiklərini qeyd edirlər. İkinci sütunda bu haqda nəyi bilmək istədiklərini göstərirlər.

BİBÖ cədvəli

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim
Anemiya qan azlığı xəstəliyidir. Hemofilya xəstələrində qan laxtalanmır, QİÇS xəstəliyi təhlükəlidir, keçici xəstəlikdir. Talasemiya zamanı xəstələrə çoxlu qan köçürmək lazımdır.	Bu xəstəliklər nə üçün qan və qanla yoluxan xəstəliklər adlandırılır? Bu xəstəliklər necə keçir və hansı yollarla müalicə olunur.	

Müəllim tədqiqatın aparılması mərhələsində şagirdlərin bildikləri və bilmək istədikləri məsələlərin tədqiqatını təşkil edir. Şagirdləri qruplara ayırır və onlara iş vərəqləri üzrə tapşırıqlar paylayır. Hər qrupa tədqiqat üçün müvafiq mənbə, material verilir.

İş vərəqi 1. Verilən mənbə əsasında anemiya və leykoz xəstəliklərini izah edin.

İş vərəqi 2. Verilmiş mənbədən istifadə edərək talasemiya xəstəliyindən qorunma yollarını sxemləşdirin.

İş vərəqi 3. Verilmiş mənbədən istifadə edərək QİÇS xəstəliyindən qorunma yollarını ümumiləşdirin.

İş vərəqi 4. Verilmiş materialı oxuyun, hepatit xəstəliklərindən qorunma qaydalarını izah edin.

İş vərəqi 5. Hemofiliya xəstəliyindən qorunma qaydalarını verilmiş mənbə əsasında ardıcıl qeyd edin.

Məlumat mübadiləsi mərhələsində hər qrup müvafiq qan və qanla keçən xəstəliklər və onlardan qorunma yollarına dair tədqiqatlarının nəticələrini təqdim edir. Şagirdlər yazdıqları məlumatları lövhə qarşısında təqdim edərək məlumat mübadiləsi aparırlar. Sonra məlumatların müzakirəsinə keçirlər. Məlumat müzakirəsində dərs müddətində adiçəkilən xəstəliklərin yaranma səbəbləri, müalicəsi, qorunma yolları haqqında müzakirə açılır, şagirdlərə suallar verilir:

1. Adiçəkilən xəstəliklər nə üçün qan xəstəlikləri adlanır?
2. QİÇS, hepatit nə üçün qanla keçən xəstəliklər sayılır?
3. Anemiyadan necə qorunmaq olar?
4. Hepatit və QİÇS xəstəliyindən qorunma qaydaları hansılardır?
5. Leykoz və talassemiya xəstəliklərindən necə qorunmaq olar?
6. Anemiyanın səbəblərini və aradan qaldırılması yollarını izah edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində BİBÖ cədvəli tamamlanır və hər hansı bir xəstəliyin və ondan qorunma yollarının qısa izahı üçüncü sütuna yazılır.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
Anemiya qan azlığı xəstəliyidir. Hemofilya xəstələrində qan laxtalanmır, QİÇS xəstəliyi təhlükəlidir, keçici xəstəlikdir. Talassemiya zamanı xəstələrə çoxlu qan köçürmək lazım gəlir.	Bu xəstəliklər nə üçün qan və qanla yoluxan xəstəliklər adlandırılır? Bu xəstəliklər necə keçir və hansı yollarla müalicə olunur.	Qan xəstəliklərinə anemiya, hemofiliya, talassemiya aiddir. Onlardan qorunmaq üçün ailə qurarkən sağlamlıq arayışı almaq lazımdır. QİÇS, hepatit qanla yoluxur. Bu xəstəliklərdən qorunmaq üçün gigiyenik qaydalara əməl olunmalıdır. Qanla bağlı ləvazimatların dezinfeksiya olunmasına diqqət edilməlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində şagirdlər qan və qanla yoluxan xəstəliklərdən qorunma qaydalarını, onların baş vermə səbəblərini, müalicə və profilaktikasını sxemlə ümumiləşdirirlər.

Qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəliklərdən qorunma qaydalarını izahetmə meyarının səviyyələri əsasında şagirdlərin bilikləri qiymətləndirilir.

Biologiyanın tədrisində valeoloji biliklərin inteqrasiya yolu ilə verilməsi şagirdlərin sağlamlıqlarının qorunması ilə bağlı bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirir. Mövzu şagirdlərin həyat şəraiti ilə əlaqələndirildiyindən asan başa düşülür, təlimin keyfiyyəti yüksəlir, uzun müddət hafizədə qalır.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Q.H. Ali məktəb tələbələrinin valeoloji tərbiyəsi. Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi ixtisasında pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2016, 23 s.

2. Cəfərov H.A. Ümumi və pedoqoji valeologiyanın bəzi aspektləri "Psixologiya" jurnalı. 2004, s.99-116.
3. Cəfərov H.A. Gənclərin valeoloji tərbiyəsinin problemləri. Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyasının I Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı-2015, s.64-65.
4. Hacıyeva H., İsmayılova Z. Ətraf mühit amillərinin sağlamlığa təsiri. Bakı, 2020, 137 s.
5. Sultanov R. L. Valeoloji tərbiyənin insan sağlamlığında mühafizə edilməsinin elmi, nəzəri və pedaqoji əsasları üzrə işin təşkili yolları. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun elmi əsərləri, Naxçıvan, 2021, №2 33-37
6. Sultanov R. L. Valeologiyanın digər elmlərlə əlaqəsi və onun tədrisində fənlərarası və fəndaxili inteqrasiyadan istifadə imkanları. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun elmi xəbərləri, Naxçıvan 2021, №2 15-19
7. Məmmədova N. və b. Biologiya 8. Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2019, 174 s.
8. Smirnov N.K. Valeologiya. M., 2005.
9. Колбанов В.В., Зайцев Г.К. Валеология в школе. СПб, 1992, 52 с.

Т.Б.Ибрагимова

**Преподавание биологии, методы обучения, связанные
с педагогической валеологией**

Резюме

В статье рассматривается проблема привития студентам и учащимся валеологических знаний и умений, связанных с биологией. Выясняются возможности соединения биологии и методов ее преподавания с валеологическими знаниями. Обоснована важность привития валеологических знаний и умений в преподавании предметов учащимся. Выявляются возможности решения проблемы, обобщаются эффективные способы применения на примере урока.

Показано, что сочетание учебных предметов, в том числе биологии, с валеологическими знаниями и умениями повышает качество обучения, положительно влияет на здоровый образ жизни студентов.

T.B.Ibrahimova

Teaching of biology teaching methods related to pedagogical valeology

Summary

The article examines the problem of inculcating valeological knowledge and skills related to biology with students and pupils. The possibilities of connecting biology and its teaching methods with valeological knowledge are clarified. The importance of inculcating valeological knowledge and skills in the teaching of subjects to students is substantiated. Opportunities to solve the problem are identified, effective ways of application are summarized with a lesson example.

It is shown that the combination of teaching subjects, including biology, with valeological knowledge and skills improves the quality of education, has a positive impact on the healthy lifestyle of students.

Rəyçi: ped.f.d., dos. H.M.Hacıyeva

Redaksiyaya daxil olub: 14.02.2022